

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 15. 1940

TÜRKİYEDE XVIII İNCİ ASRIN BAŞINDA ÇİÇEK AŞISI TATBİKİNE DAİR

O. T. HULT [*]

Dilimize çeviren : AKDES NİMET KURAT

İsveç kralı Karl XII (Demirbaş Şarl) — 1713 Şubatında zorla Benderden kaldırılıp Edirne civarındaki Timürtaş'a nakledildikten sonra 1713 Temmuzunda fevkalade şiddetli, zehirli ve (pestilence imsi) bir sıtmaya tutulduğu zaman, müdavim doktorları Skragge ile Neuman adlı iki tabibtir. Bu sırada her iki doktor da hastalanmışlardı; bunlardan Skraggenin daha ağır hasta olduğunu, ve kralın tedavisine ait emirlerini ancak sedyesinden verebildiğini, yine hasta olmakla beraber kralın tedavisine devam eden, Neumann'ın raporlarından öğrenmekteyiz.

Karl XII. nin ve onun müdavim (hususi doktoru - médecin ordinaire ou médecin du roi) doktorlarının Türkiyedeki ikametleri tıp tarihinde ehemiyetli bir vak'a ile bağlıdır.

Hakiki çiçeği vücuda aşılama suretiyle, bu hastalığın çok şiddetli bir şekilde cereyanına mani olabilmek, ve vücudun çiçeğe karşı immünité (muafiyet) sini elde etmek için, muhtelif yerlerde halk tıbbınca malûm olan, [1] aşı üsülü, o sıralarda İstanbulda, maamafih yalnız hristiyan ahali arasında, nazarı dikkati celbedecek bir surette tatbik edilmekte idi. Bu cins halk tıbbının bilhassa şu iki mevkide umumun nazarı dikkatini celbedecek kadar muvaffakiyetli olarak tatbik edildiğini öğreniyoruz : Biri Selânikte diğeri de Filibede; buralarda binlerce muvaffakiyetli çiçek aşısı yapılmakta idi.

[*] O. T. Hult un : Karl XII. (Demirbaş Şarl) ın Rus - Leh seferi esnasında Sağlık koruma ve Hastabakıcılık teşkilâtı adlı, İsveç İlimler Tarihi Cemiyetinin organı olan LYCHNOS mecmuasında (Uppsala 1938, SS 95 - 138) çıkan yazısından terceme edilmiştir. Terceme edilen sayfeler : 112 - 119.

KANUNİ SÜLEYMAN ZAMANINDA BİR TIBBİ MÜŞAVERE

Kaysunî Zade ve Haman Oğlu

Dr. RUSÇUKLU HAKKI ÜZEL
Türk Tıp Tarihi Kurumu müessislerinden

Güneş doğuyordu, gecenin sisleri ilk aydınlıklarla dağılıyordu. Uzun selvilerin, ulu çınarların dalları arasından kurtulan ince ışık iplikleri, her sabah taze taravetlerle beslenen lâlelere vurmuş, koyu yeşil gölgeler üstünde sarı, pembe, mor, kırmızı nakışlar yapıyordu. Binlerle kuşların cıvıltısı arasında, havuzların kenarında kuyruklarını yelpazeliyerek dolaşan güvercinlerin demleri işitiliyordu.

Hurrem Sultan sabaha kadar uyumamıştı. Kanunî nin nikris sancıları tutmuş, feryadı saray halkını uykusuz bırakmıştı. Darüssaade Ağası Cafer ağayı çağırdı: — Artık Hâman oğlunu defet. Tedavisinden bir fayda görüldüğü yok; işi gücü hokkabazlık. Diyordu.

Cafer ağa ilim ve irfan erbabını korumaktan zevk alırdı. Zaten fırsat bekliyordu. Ötedenberi Kaysunî zadenin hazakatinden Padişahı müstefit etmeyi düşünüyordu. Hemen huzura getirdi. Padişahın çektiği ıztıraptan, Hurrem Sultanın Padişahı düşünerek geceleri uykusuz kaldığından başlayarak dedi ki — Kaysunî zade gibi salih ve müdebber, hazik ve mütefennin tabibi mücerrep hala deri devlette hazır ve şerefi hizmete muntazır ola.. Hakkâ ki tahareti kâmile ve tasliye ve besmele ile ilâca mübaşir ola.. Mümini salihin edviyesinden ed'yesi müessir ve me'surat ile mürekkep olan müfredatı her güne maraza birebirdir» (Naimadan)

Kanunî Babüssâade ağasının tavsiyesini kabul etti :

Yahudi ile iştirak üzere hizmet etsünler, dedi. Kaysunî zade birlikte hizmeti kabul etmedi. «Huzuru Padişahîde akdi meclis olunsun, bahsedelim.» Ta ki sadık ve kâzip iyan ve müddei ve mütetabbip nuru subhu safa gibi âyan ola» diye cevap verdi.

Reisületibba Mehmet Çelebi vesair hassâ tabipleri toplandılar. Kaysunî zade Hâman oğlunun tedavi usulünü tahtie ve kendi meddiyatını isbat etti. Padişahın tedavisine başladı. Kanunî Süleyman nikris sancılarında kurtulmuştu.

*
* *

Yine böyle bir bahar sabahiydi, Kanunî Marmaraya bakıyor, sabah renklerle boyanmış durgun sulara yorgun bakışları dinleniyordu. Nikris sancılarının kışkıkladığı mafsallar artık serbestçe oynuyordu; ve o esnada doğan şiirini okuyordu.

*Halk içinde muteber bir nesne yok Devlet gibi
Olmiya Devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*

*
* *

Hâman oğlu Kanunînin ayaklarını öğarmiş, bir müddet sonra da ağrılar kesilirmiş. Görenler bunda gizli bir hikmet var derlermiş. Bunu Kaysunî zadeye söylemişler : — Ellerini yıkadıktan sonra «Pâyı firakt payenize mes etsun» demiş. Ellerini sabunla yıkadıktan sonra Padişahın ayaklarına sürmüş, o tesir görülmemiş. Meğer Hâman oğlu huzura girmeden ellerine afyon ve sair uyuşturucu maddeler sürermiş... (Naimadan)

*
* *

Naiman'dan :

Kaysunî zade demekle meşhur olan bu zatın künyesi (Eşşeyh Mahmut İbni Eşşeyh Muhammedül Kosoni) dir. قصون اعمال Kahire de bir karyedir ki beynelavam galet olarak (Kaysun) derler. Ecdadı 700 tarihindenberi Mısırdaki icrai hükümet eden Türk Hükümdarları zamanındanberi hikmet ve tebabetle iştihar etmişti. Amcası Şeyh Alaeddin, Reisületibba idi.

Nahcivan seferinde terki hayat etmişti. Pederi Şeyh Mehmet Yavuz Selimin etibbayı hassasındandı. Yavuz Mısırı fethettikten sonra erbabı zarafet ve san'atın üstadları ile beraber bu iki biraderi de rekâbı hümayun mulazemetine almıştı.

Kanunî Süleyman (Sigetivar) kalesinin muhasarası esnasında ve-

fat etmişti. Cesedini Kaysunî zade tahnit etmiş; gaşlü tekfinini icra ettiği gibi cenaze namazını kıldırmı. Tesadüfün garip cilvelerindendir ki Yavuzun bu son hizmetini de Kaysunî zadenin pederi ifa etmiştir.

Reisületibba Sinan Çelebi, Tabibi Sultanî Ahi Çelebi ve Şah Mehmet Kazvinî gibi efadil ve hükema meziyyeti il mü salâh ile müt-tasîf olan Mehmet Kaysuniye takdim olunmuştur.»

«Peçevî» den :

Hakim Bedreddin İbni Mehmet - Eşşehir bi Kaysunî (1)

«Mısırda tevellüt edip tababeti tek milden sonra paytahtı aliyeye geldi. Ve tarik ile etibbaya mülhak oldu. Ve giderek Reisületibba oldu. Otuz yıl ol rütbede sabit ve berkarardı. Saadetlü Padişaha vecarı nikris ehyanen ki ziyade elem verir, gözlerine habı rahat götürmez ve harekete kadir olmaz ve feryadı saray halkını uyutmazdı. Hakimi mezbur bir devayı müfrit eder vecarına sükûn gelir Padişah rahat bulurdu.

Ol hinde cevayizi seniyye ve hıla'ı behiyye ile riayet olduğundan gayrı mensubanına tevzi eyle deyu gahi yüzer ve gahi ellişer altun verirdi. Ve nicelerine yevmiye tayin olunup gerek iptida' gerek izdiyade vermekle nice kimseyi çerağ ediyordu. Merhum pîr oldukça huzuru padişahide ol mikdar muazzez ve muhterem oldu ki vüzerayı i'zâm piyade meşyettikleri yerden babı hümâyuna gelince mezbure rakiben gelip gitmege ruhsat verildi. Culûsu Selim Handa iki sene mürur edecek vedarı fanî âlem etti.»

(1) Naima bn zatın künyesini : (Eşşeyh Mahmut İbni Muhammedül Kosonî) diye yazmış. Peçevî Bedreddin İbni Muhammed diye gösteriyor. Birisi ismi, öteki mah-lâsile yazmış olacak. Şu halde künyesi Mahmut Bedreddin İbni Şeyh Muhammed olsa gerek.